

Interventie

Lang Leve de Liefde - mbo entree

Erkenning

Erkend door deelcommissie Jeugdgezondheidszorg, preventie en gezondheidsbevordering

Datum: 29 september 2022

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: van der Vlugt, Beek (juli 2022).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Lang Leve de Liefde - mbo entree'.

Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Inhoud	3
Samenvatting	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	5
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel.....	7
1.3 Aanpak	9
2. Uitvoering	12
3. Onderbouwing	15
4. Onderzoek	22
5. Samenvatting Werkzame elementen	24
6. Aangehaalde literatuur	26
7. Praktijkvoorbeeld	29

Samenvatting

Lang Leve de Liefde - mbo entree is een lespakket voor entreeopleidingen in het mbo die aandacht willen besteden aan seksualiteit, relaties, anticonceptie, kinderpens en onbedoelde zwangerschap. De interventie is gericht op de preventie van onbedoelde zwangerschappen. Het lespakket bestaat uit 6 lessen en omvat de volgende onderwerpen:

- 1 Liefde en fijne relaties
- 2 Het lichaam en vruchtbaarheid
- 3 Veilig en prettig vrijen
- 4 Anticonceptiekeuze
- 5 (Uitstel) kinderpens
- 6 Onbedoelde zwangerschap

Het lespakket bestaat uit actieve werkvormen en filmpjes die aansprekend en herkenbaar zijn voor studenten van entreeopleidingen. De inhoud en de werkvormen zijn gebaseerd op onderzoek naar de achtergronden van onbedoelde tienerzwangerschap en wetenschappelijke kennis over effectieve gedragsbeïnvloeding. In de ontwikkelingsfase is er een verkennend onderzoek uitgevoerd onder studenten en docenten van entreeopleidingen naar hun wensen en behoeften en een implementatie onderzoek. Op basis hiervan is het lespakket geschikt gemaakt voor studenten in de entreeopleidingen. En in 2019 is een procesevaluatie uitgevoerd naar het gebruik van het pakket in de praktijk en zijn een aantal verbeterpunten doorgevoerd. In de docentenhandleiding staat achtergrondinformatie, het programma, de doelen en werkvormen met werkbladen met tips voor mbo docenten. Deze is online gratis te downloaden via langlevedeliefde.nl.

Doelgroep

Lang Leve de Liefde - mbo entree is bedoeld voor vrouwelijke en mannelijke studenten van entreeopleidingen in het mbo. Zij vormen een doelgroep die bij uitstek kwetsbaar is voor onbedoelde zwangerschappen, ongelijkwaardige relaties en ouderschap op jonge leeftijd.

Doel

Het hoofddoel van Lang Leve de Liefde - mbo entree is dat studenten bewuste keuzes maken over hun relaties, seksualiteit, kinderpens en anticonceptiegebruik en op die manier onbedoelde zwangerschappen voorkomen.

Aanpak

Het lespakket bestaat uit 6 lessen waarvan 5 lessen 1 lesuur en 1 les 2 lesuren omvat. Docenten zijn vrij om meer tijd dan deze 7 uur te reserveren op basis van de relevantie van een onderwerp voor de studenten. De lessen bevatten filmpjes en actieve werkvormen zoals invulopdrachten en kennisquizen.

Materiaal

Op www.langlevedeliefde.nl zijn bij het onderdeel 'Entreeopleidingen' de volgende materialen beschikbaar:

- de docentenhandleiding - downloadbaar als pdf.
- een overzicht van de lessen met downloadbare lesbrieven, werk- en informatiebladen en PowerPointpresentaties.
- filmpjes behorend bij de lesonderdelen.
- filmpjes waarin docenten via 'een kijkje in de klas' laten zien hoe zij bepaalde werkvormen uit het lesprogramma gebruiken.
- Op Langlevedeliefde.nl staan verder praktische tips en tricks bij lesgeven over seksuele vorming en borging in onderwijs

- Er is ook een wervingsfolder voor mbo.

Onderbouwing

Het lespakket Lang Leve de Liefde - mbo entree is op een planmatige manier ontwikkeld volgens *Intervention Mapping*. De lessen richten zich op de belangrijkste determinanten die voor jongeren een rol spelen bij het hebben van veilige en prettige seksuele contacten en relaties en van belang zijn bij preventie van onbedoelde zwangerschap. In het mbo werden docenten geconfronteerd met onbedoelde zwangerschappen en uitval van leerlingen. Leerlingen worden seksueel actief en lopen in mbo entree een groter risico op onbedoelde zwangerschap of jong ouderschap. Met deze interventie leren entreestudenten weloverwogen keuzes te maken rondom hun kinderwens, anticonceptie, wel of niet zwanger worden en jong ouderschap. Het gaat hierbij om determinanten op het gebied van kennis, risicoperceptie, attitude/sociale norm en vaardigheden.

De werkvormen zijn gebaseerd op methoden waarvan wetenschappelijk is aangetoond dat ze geschikt zijn om deze determinanten te beïnvloeden. Uit de proces-evaluaties komt naar voren dat de inhoud van het lespakket en de gebruikte werkvormen aansprekend zijn en aansluiten aan bij de belevingswereld van entreestudenten.

Onderzoek

Om de uitvoerbaarheid en waardering van het lespakket te onderzoeken, zijn in 2019 op 3 scholen alle lessen geëvalueerd met een docent, 5 lessen geobserveerd en in totaal 28 studenten in 5 focusgroepen bevraagd in een procesevaluatie. Het onderzoek toont aan dat studenten en docenten het lespakket als zeer relevant ervaren en goed vinden aansluiten bij de leefwereld van entreestudenten.

Aandachtspunten blijven het creëren van een veilige sfeer en flexibiliteit voor aanpassingen per klas. Docenten vinden de seksualiteitsthema's soms spannend, maar voelen zich door het complete lespakket en de heldere instructies goed toegerust om ze te bespreken.

Momenteel zijn we betrokken bij drie verbeterprojecten van ZonMw gericht op MBO onderwijs in drie steden. Hier wordt ook het lespakket Lang leve de liefde voor mbo-entree ingezet en gebruik en waardering wordt gemonitord. We verwachten hiervan in 2023 de resultaten. Ook is er een kwalitatieve procesevaluatie gestart om gebruik en impact van de stimuleringsmaatregel Relaties en Seksualiteit in beeld te krijgen. Mogelijk dat hier ook nog gegevens boven tafel komen over waardering en het gebruik van dit lespakket in mbo entree.

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

Het lespakket is gericht op studenten van entreeopleidingen in het mbo.

Entreeopleidingen zijn bedoeld voor jongeren zonder startkwalificatie die geen vmbo diploma hebben gehaald. Na de entree opleiding kunnen ze doorstromen naar mbo-2, mbo-3 of mbo-4.

Entreestudenten vormen een zeer heterogene groep (van Engen & Christoffels, 2017; Sips, 2016). Een entreeklas bestaat vaak uit een mix van studenten met diverse culturele achtergronden en studenten met een praktisch opleidingsniveau van 16 tot 30 jaar. Ze zijn vaak al wat ouder en seksueel actief. Zij vormen een doelgroep die kwetsbaar is voor onbedoelde zwangerschappen, ongelijkwaardige relaties en ouderschap op jonge leeftijd.

Intermediaire doelgroep

De lessen van Lang Leve de Liefde - mbo entree worden gegeven door docenten van entreeopleidingen in het mbo. Veelal zijn het docenten binnen de afdeling zorg en welzijn die de lessen geven, maar ook andere docenten kunnen de lessen geven. Het lespakket sluit goed aan bij de lessen van 'sociale vaardigheden' en 'burgerschap'. Binnen 'burgerschap' passen de lessen goed binnen de dimensie 'vitaal burgerschap'. Deze heeft betrekking op de bereidheid en het vermogen om te reflecteren op de eigen leefstijl en zorg te dragen voor de eigen vitaliteit als burger en werknemer.

Selectie van doelgroepen

Alle entreedocenten kunnen de lessen in principe geven. Wel is het belangrijk dat de docenten gemotiveerd zijn om deze lessen te geven, sensitief zijn op deze thema's, kunnen zorg dragen voor een veilig leerklimaat en respectvol kunnen omgaan met verschillen in opvattingen, denkbeelden, waarden en normen. Zie verder inhoud interventie.

De lessen zijn geschikt voor alle studenten van de entreeopleidingen. Relevante kenmerken van de studenten:

Sekse

De lessen en thema's zijn zowel geschikt voor meiden als voor jongens.

Seksuele oriëntatie

De lessen zijn geschikt voor alle studenten, ongeacht een homoseksuele, biseksuele of heteroseksuele oriëntatie. Wel zal de groep met heteroseksuele contacten zich meer aangesproken voelen omdat deze groep meer risico loopt om onbedoeld zwanger te raken of iemand zwanger te maken.

Leeftijd

In entreeklassen kan de leeftijd van de studenten sterk variëren, van 16 tot 30 jaar. De meeste leerlingen zijn tussen de 18 en 22 jaar. Soms hebben studenten op jonge leeftijd al erg veel (negatieve) ervaringen of nog geen ervaring met seksualiteit en relaties maar toch gemotiveerd om de lessen te volgen. Bijvoorbeeld als je nog niet seksueel actief bent is het goed dat je voorbereid bent en al stil staat bij kinderwens en anticonceptie. Als je seksueel actief bent wil je weten welke anticonceptie nu het beste bij je past of hoe je ervoor kunt zorgen niet zwanger te worden.

Culturele diversiteit

Zowel qua inhoud als qua vormgeving spelen de lessen in op verschillende culturele en religieuze achtergronden.

Studenten die minder taalvaardig zijn in het Nederlands. Mbo entree opleidingen hebben vaak meer migranten leerlingen uit niet-westerse landen als Syrië, Afghanistan, Eritrea en Iran. Wanneer zij nog moeite hebben met de Nederlandse taal kan de website www.zanzu.nl gebruikt worden. Deze website biedt betrouwbare informatie over seksuele gezondheid in beeld, tekst en geluid in 16 talen.

Betrokkenheid doelgroep

Zowel de uiteindelijke doelgroep (studenten) als de intermediaire doelgroep (docenten) zijn bij de ontwikkeling van het lessenpakket betrokken geweest door middel van een verkennend onderzoek (Maas, 2018a). In deze verkenning is onderzocht hoe de bestaande module 'Preventie van tienerzwangerschappen' van Lang Leve de Liefde (bestemd voor de mbo-niveaus 2, 3 en 4) kon worden aangepast naar mbo entree. Ook is een aanvullende verkenning gedaan naar randvoorwaarden voor implementatie waarbij 8 docenten van 8 mbo scholen zijn geïnterviewd (Maas, 2018a). In 2019 is na de ontwikkeling van het lessenpakket, een procesevaluatie onderzoek uitgevoerd naar meerwaarde en gebruik (Van Gameren, Vermeulen, 2019). Hierbij zijn 5 lessen van de module 'Preventie van tienerzwangerschappen' uitgevoerd en geëvalueerd in entreeklassen op 3 mbo-scholen met drie verschillende docenten. Na elke les is met de desbetreffende docent, de les aan de hand van een semi-gestructureerde vragenlijst geëvalueerd. Ook zijn 5 verschillende lessen op drie scholen geobserveerd door een onderzoeker. Daarnaast zijn er na de lessen 5 focusgroepen gehouden met studenten. Hieraan namen in totaal 28 studenten deel, waarvan 18 vrouw en 10 man. Naast Nederlandse studenten waren er ook studenten met een Syrische, Eritrese, Afghaanse, Poolse, Iraakse en Iraanse achtergrond. De docenten vulden na elke les een logboek in. De uitkomsten en aanbevelingen van dit onderzoek zijn gebruikt om deze lessen nog geschikter te maken voor docenten en studenten van entreeopleidingen. De lessen bleken relevant, de handleiding was heel bruikbaar en de lessen uitvoerbaar. Er waren geen grote inhoudelijke verbeteringsuggesties. Ook de studenten waren tevreden. Er is een verbeteringslag doorgevoerd waarbij de lessen nog praktischer zijn ingericht, met minder tekst gebruikt en meer variëteit aan werkvormen.

1.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van Lang Leve de Liefde - mbo entree is dat studenten bewuste en geïnformeerde keuzes maken over hun relaties, seksualiteit, kinderwens en anticonceptiegebruik om op die manier onbedoelde zwangerschappen te voorkomen.

Subdoelen

Hieronder zijn de belangrijkste subdoelen van het lessenpakket weergegeven.

Studenten...

1. hebben kennis over gezonde relaties, het lichaam, voortplanting en anticonceptiemethoden en – gebruik
 - a) weten wanneer een relatie fijn en respectvol is.
 - b) hebben kennis over hoe hun lichaam werkt, hoe een vrouw zwanger kan raken en hoe een zwangerschap te herkennen is.

- c) weten hoe ze zich kunnen beschermen tegen een onbedoelde zwangerschap.
 - d) weten welke anticonceptiemiddelen inclusief condooms voor hen zelf het best geschikt zijn en hoe ze die goed gebruiken.
 - e) kennen de voor- en nadelen voor de korte en lange termijn effecten van de verschillende anticonceptiemiddelen
 - f) herkennen signalen als een vrouw zwanger is.
 - g) kunnen nagaan of hun eigen relatie fijn en respectvol is
2. vinden dat er in een relatie rekening gehouden moet worden met de wensen en grenzen van beide partners en vinden dat ze zelf regie kunnen nemen over kinderwens. Studenten hebben positieve houding (attitude) ten aanzien van:
- a) praten over wensen en grenzen in een relatie,
 - b) (correct) anticonceptiegebruik,
 - c) gedeelde m/v verantwoordelijkheid in preventie onbedoelde zwangerschap,
 - d) gezinsplanning en kinderwens
 - e) de verantwoordelijkheid van jonge ouders bij opvoeding en verzorging van kinderen
3. kennen de risico's van onveilige seks en maken een realistische inschatting van hoe het is zwanger te raken en om een kind te hebben (risico-perceptie).
- a) realiseren zich wat de verantwoordelijkheid voor het opvoeden en verzorgen van een kind inhoudt
 - b) kennen de voor- en nadelen van jong ouderschap en maken zelf een bewuste en geïnformeerde keuze.
 - c) weten wanneer ze risico lopen op een onbedoelde zwangerschap bij onveilige seks en/ of verkeerd anticonceptiegebruik.
4. voeren gesprekken over anticonceptie met hun seksuele partner(s) (vaardigheden)
- a) kunnen het gesprek aangaan met hun seksuele partner over anticonceptie en condoomgebruik.
 - b) kunnen aan de ander duidelijk maken dat ze enkel seks willen hebben als ze het veilig doen en allebei willen.
 - c) kunnen adequaat reageren op veelgehoorde smoezen om niet veilig te vrijen.
5. weten waar ze terecht kunnen voor hulp na onveilige seks/bij vermoeden van (onbedoelde) zwangerschap of als ze vragen hebben over relaties, anticonceptie, zwangerschap. (kennis)
- a) weten wat ze kunnen doen bij twijfel of problemen binnen een relatie.
 - b) weten wat ze moeten doen als er iets is misgegaan met veilig vrijen en/ of het gebruik van anticonceptie zoals de morning after pil.
 - c) weten waar ze terecht kunnen voor advies, hulp en ondersteuning als ze vragen of problemen hebben in het kader van anticonceptie of (onbedoelde) zwangerschap
 - d) weten welke keuzeopties er zijn na een onbedoelde zwangerschap.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

In de online docentenhandleiding staan 6 lessen met de volgende onderwerpen

- 1 Liefde en fijne relaties
- 2 Het lichaam en vruchtbaarheid
- 3 Veilig en prettig vrijen
- 4 Anticonceptiekeuze (2 lesuren)
- 5 (Uitstel) kindwens
- 6 Onbedoelde zwangerschap

Aan de hand van opdrachten, discussies, informatieve video's en werkbladen komen deze thema's aan de orde.

De tijdsinvestering voor alle lessen is in totaal ongeveer 7 lesuren. Elke les neemt ongeveer 1 lesuur in beslag, behalve de les 'Anticonceptiekeuze' van 2 lesuren. Voor alle afzonderlijke opdrachten is een tijdsindicatie aangegeven in de docentenhandleiding. In de docentenhandleiding staat per les beschreven: het programma, de tijdsduur, de doelen, de instructie met opdrachten/werkvormen en werkbladen, afronding met tips en suggesties voor docenten. Ook bevat de handleiding achtergrondinformatie voor docenten. Docenten zijn vrij om meer tijd voor een opdracht te reserveren afhankelijk van het niveau en de samenstelling van de klas, de beschikbare tijd, de reacties van de klas en in hoeverre een onderwerp voor de studenten extra relevant is.

Inhoud van de interventie

Tijdens de week van de Liefde en gedurende het stimuleringsprogramma Relaties en Seksualiteit worden mbo scholen gestimuleerd aandacht te besteden aan seksuele vormen. Ze worden gewezen op het belang van dit thema en het lespakket voor de entree opleidingen. Voor het mbo is een speciale wervingsfolder gemaakt. Als een mbo school aandacht wil besteden aan dit thema wordt er nauw samen gewerkt met een Gezonde School Adviseur (GSA) van de GGD in de regio en de Gezonde School Coördinator (GSC). De GSA ondersteunt de school bij de keuze van een lespakket en de implementatie van het thema in de school. Mits scholen aan een aantal voorwaarden voldoen kunnen zij ook een thema certificaat krijgen voor Relaties & Seksualiteit. Ook is er een mogelijkheid dat docenten geschoold worden in het lesgeven over relaties en seksualiteit. Voor de GSA's is rondom gebruik en implementatie van seksuele vorming op school een speciale e-learning ingericht (leerportaal@rutgers) opdat zij scholen hierop adequaat kunnen adviseren en ondersteunen.

Bij gebruik van het lespakket worden de studenten uitgenodigd om op een actieve manier over een thema na te denken. En door middel van opdrachten te reflecteren op hun eigen handelen. Hieronder zijn per les de verschillende opdrachten beschreven.

Les 1 Liefde en fijne relaties

- a) De docent inventariseert met de studenten wat er wel en niet bij een fijne relatie hoort met behulp van een woordenwolk op het bord of digitaal.
- b) De studenten gaan aan de hand van stellingen na wat hun eigen verwachtingen zijn binnen een relatie en of er verschillen zijn met betrekking tot vrouwen en mannen of mensen met verschillende culturele achtergronden.
- c) De studenten bespreken met elkaar hoe ze een slechte of onveilige relatie kunnen herkennen. Ook bedenken zij aan de hand van gesprekskaartjes wat ze kunnen doen als ze een relatie willen beëindigen.

Les 2 Het lichaam en vruchtbaarheid

- a) De klas bekijkt animaties over vrouwelijke en mannelijke geslachtsorganen, waarna de studenten via een quiz hun kennis kunnen testen. Dit kan digitaal of op papier. Ook bekijken de studenten animaties over de menstruatiecyclus en vruchtbaarheid, waarbij op eenzelfde manier hun kennis getest wordt. Aan de hand van de antwoorden bij de quiz kan de docent nog extra onderwerpen behandelen of de antwoorden bespreken met de klas.
- b) De studenten wisselen klassikaal uit hoe ze een zwangerschap kunnen herkennen. En wat iemand kan doen bij twijfel over een vermoedelijke zwangerschap.
- c) Aanvullend op de informatie over het vrouwelijke geslachtsorgaan kan meisjesbesnijdenis aan de orde worden gesteld.

Les 3 Veilig en prettig vrijen

- a) Klassikaal vullen de studenten een schema in over wat veilige en onveilige manieren van vrijen zijn met betrekking tot zwangerschap én met betrekking tot een soa.
- b) Aan de hand van een film met keuzemomenten gaan ze na hoe ze veilig vrijen kunnen bespreken met een partner en wat hiervoor een goed moment is.
- c) In groepjes bedenken ze tegenargumenten voor veelgebruikte smoezen om niet veilig te hoeven vrijen.

Les 4 Anticonceptiekeuze

- a) De studenten inventariseren verschillende redenen voor anticonceptiegebruik. Ook denken ze na over manieren waarop je je partner kunt ondersteunen bij anticonceptiegebruik.
- b) Vervolgens maken ze door middel van een grabbelzak of -doos vol anticonceptiemiddelen kennis met de verschillende vormen van anticonceptie en bespreken ze klassikaal hoe je anticonceptie kunt regelen en goed gebruiken.
- c) De docent bespreekt met de studenten wat je kunt doen als er iets misgaat met veilig vrijen of anticonceptiegebruik en dat je dan snel in actie moet komen. Hierbij bekijkt en bespreekt de klas onder meer een film met keuzemogelijkheden.

Les 5 (Uitstel) kinderwens

- a) Klassikaal gaan de studenten in een stellingenspel na wat een kind nodig heeft en wat voor hen zelf de beste condities zijn om een kind te krijgen.
- b) Ze beschrijven wat er in hun leven zou veranderen als ze nu een kind zouden krijgen.
- c) De klas bekijkt filmpjes over een jonge moeder en een jonge vader. Daarna gaan ze hierover in gesprek. Ook vullen de studenten een werkblad in over de voor- en nadelen van jong een kind krijgen.

Les 6 Onbedoelde zwangerschap

- a) De docent bespreekt met de studenten aan de hand van een filmpje met keuzemogelijkheden wat zij kunnen doen als zijzelf of hun vriendin zwanger denken te zijn.

De studenten bespreken aan de hand van scenario's hoe je een weloverwogen keuze kunt maken bij onbedoelde zwangerschap en welke hulp er is.

Docenten kunnen zich voorbereiden op deze lessen door de handleiding bij het lespakket door te nemen. De informatie lijkt vooralsnog voldoende ondersteuning te bieden aan mbo docenten. Docenten die met deze thema's nog verlegen zijn of dit juist in interculturele groepen lastiger vinden, kunnen extra trainingen krijgen via de GGD. Dit zijn trainingen die zich meer richten op het creëren van een veilig leerklimaat, bespreekbaar maken van seksualiteit, omgaan met lastig situaties in de klas en diversiteit. Dit is meer in algemene zin ingericht en niet specifiek aan dit lespakket gekoppeld. Ook staan op de website Langlevedeliefde.nl en seksuelevorming.nl/mbo veel tips en handvatten met filmpjes voor docenten om een veilig klimaat te creëren en om te gaan met lastige situaties of vragen van leerlingen.

Tijdens de jaarlijkse scholingsbijeenkomsten van Rutgers aan de GGD-en wordt het belang benadrukt van de kwaliteit en integriteit van uitvoering van het lespakket. Docenten kunnen zelf gebruik maken van de werkbladen, de filmpjes, presentaties en andere tools op de website [lang leve de liefde mbo entree](http://langleve.de.liefde.mbo.entree). Ook staan er tips voor verwijzing van studenten bij problemen of vragen rondom zwangerschap of krijgen van een kind.

Jaarlijks worden er vanuit de Gezonde School online webinars georganiseerd voor mbo scholen die meedoen aan de stimuleringsmaatregel. Hier wordt ook aandacht besteed aan belang van effectieve gedragsbeïnvloeding en worden docenten erop geattendeerd alle onderdelen te doorlopen opdat effect/impact zo groot mogelijk is. In sommige gevallen kan een docent hiervan afwijken of besluiten bij behoefte aan meer verdieping een extra les te geven of nog andere interventies of hulpmiddelen in te zetten. Bijvoorbeeld bij anticonceptie keuze kan ook de anticonceptiekoffer of de online keuzetool ingezet worden.

2. Uitvoering

Materialen

Op www.langlevedeliefde.nl zijn bij het onderdeel 'Entreeopleidingen' de volgende materialen beschikbaar:

- De docentenhandleiding - downloadbaar als pdf.
- Een overzicht van de lessen met downloadbare lesbrieven, werk- en informatiebladen en PowerPointpresentaties.
- Filmpjes behorend bij de lessen 'Het lichaam en vruchtbaarheid', '(Uitstel) kinderwens' en 'Onbedoelde zwangerschap'.
- Video's bij de aanklikoptie 'Een kijkje in de klas' waarin docenten heel concreet laten zien hoe zij bepaalde werkvormen uit het lesprogramma gebruiken in de klas. Ook staan er filmpjes van interviews met docenten over diverse onderwerpen met betrekking tot lesgeven over seksuele gezondheid.
- Achtergrondinformatie: Langlevedeliefde.nl en seksuelevorming.nl met tips en achtergrondinformatie voor docenten bij lesgeven over relaties en seksualiteit in mbo.
- Wervingsmateriaal: folder lang leve de liefde voor mbo; Gezonde school nieuwsbrief; Loket gezond Leven met overzicht erkende interventies.
- Evaluatie van de interventie: vragenlijst voor docenten.

Locatie en type organisatie

Het lespakket is bedoeld voor jongens en meisjes in de entreeopleidingen in het mbo die aandacht willen besteden aan seksualiteit, relaties, anticonceptie, kinderwens en onbedoelde zwangerschap. De klassen zijn m/v gemengd. In alle klassen kan het lespakket uitgevoerd worden. In klassen met overwegend jongens kunnen de lessen als minder nuttig gezien worden omdat jongens de verantwoordelijkheid voor anticonceptie en zwangerschap vaak bij meisjes neerleggen. Daarentegen zijn de lessen wel relevant voor hen en worden ze bij uitvoering ook interessant bevonden.

Scholen kunnen een thema certificaat ontvangen voor Relaties en Seksualiteit als ze een erkende interventie gebruiken. Er zijn inmiddels 5 mbo scholen met een themacertificaat. Totaal zijn er 61 mbo scholen en 11.000 leerlingen in de entree opleidingen. Hier ligt dus nog een potentieel voor bereik. Zie voor gebruik het onderdeel Implementatie.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

In principe kunnen alle docenten in de entreeopleidingen het lespakket inzetten.

Wat competenties betreft, is het belangrijk dat de docenten:

- gemotiveerd zijn en het belang van deze onderwerpen inzien.
- makkelijk over deze onderwerpen kunnen praten in een taal die aansluit bij de studenten.
- de werkvormen en inhoud kunnen aanbieden zoals bedoeld en beschreven in het lespakket.
- een veilig leerklimaat kunnen creëren.
- aansluiten bij de leefwereld en vragen van studenten en diversiteit in een klas.
- voldoende kennis hebben over de thema's seksualiteit, relaties, jong ouderschap, kinderwens, anticonceptie en preventie van onbedoelde zwangerschap.
- weten dat de kwaliteit van de implementatie van het lespakket bijdraagt aan effectieve gedragsbeïnvloeding.

- verwijzen naar relevante en betrouwbare informatiebronnen, en hulp en advies kunnen geven.

Zoals al eerder benoemd, kunnen mbo docenten met de docentenhandleiding en de lessen goed uit de voeten. Docenten die handelingsverlegenheid ervaren en behoefte aan meer ondersteuning, kunnen op www.langlevedeliefde.nl/docenten/mbo/programma/entreeopleidingen meer handvatten en tips krijgen. Onder 'Een kijkje in de klas' staan filmpjes van docenten met eigen ervaringsverhalen, situaties in de klas en tips hoe zij omgaan met de meest voorkomende dilemma's. Ook op www.seksuelevorming.nl/onderwijssoort/mbo staan nog aanvullende tips.

Kwaliteitsbewaking

In de handleiding voor docenten wordt veel informatie gegeven over hoe de lessen uit te voeren. Zie ook beschrijving inhoud interventie. Uit de procesevaluatie blijkt dat de handleiding goede ondersteuning biedt en docenten zich voldoende toegerust voelen om hierover les te geven (Van Gameren & Vermeulen, 2019).

Er zijn inmiddels 6 online webinars georganiseerd voor mbo scholen met uitleg Gezonde School aanpak, informatie over keuze en gebruik van erkende lesmaterialen en structurele borging. Gezonde School Adviseurs krijgen echte scholing van Rutgers over gezonde seksuele ontwikkeling van studenten en preventie onbedoelde zwangerschap. Er is een trainingsaanbod voor docenten in het bespreekbaar maken van lastige onderwerpen en het creëren van een veilig klimaat.

De kwaliteit van Lang Leve de Liefde - mbo entree wordt bewaakt door het gebruik alsook de kwaliteit van de uitvoering van het lespakket regelmatig te monitoren en te evalueren. Op basis van nieuw onderzoek in 2023 wordt bekeken of de docentenhandleiding een update behoeft.

Indien het stimuleringsprogramma Relaties & Seksualiteit ook na 2022 doorgang vindt, zal er extra geïnvesteerd worden in kwaliteit van uitvoering van de lessen in mbo entree. 6 mbo entree scholen worden dan gevolgd bij de uitvoering van de lessen en op basis van een evaluatie worden desgewenst verbeterpunten doorgevoerd.

Randvoorwaarden

Creëren van een veilige leerklimaat

Docenten dienen alert te zijn op grote onderlinge verschillen tussen studenten in seksuele ervaringen en opvattingen, maar ook in kennis en taal. Niet alle studenten durven in gemengde groepen te praten over seksualiteit en onderwerpen zijn soms cultureel beladen. Docenten kunnen uitleggen waarom de lessen belangrijk zijn en eventuele zorgen wegnemen. Het is van belang dat docenten zich hierbij niet te normatief opstellen, maar studenten vooral uitnodigen om met elkaar in gesprek te gaan en studenten aanspreken op onveilig of respectloos gedrag. In de docentenhandleiding en op de website staan hierover praktische tips voor docenten.

Organisatorische randvoorwaarden:

Docenten moeten gemotiveerd zijn voor deze lessen en er moet enige draagvlak zijn binnen het team/school. Een gezonde school aanpak met ondersteuning van een GSA, biedt meeste kans van slagen. Er moet een zodanige zorgstructuur aanwezig zijn in de school dat docenten studenten bij problemen of vragen over relaties, seksualiteit,

zwangerschap kan verwijzen naar een zorgcoördinator, de studieloopbaanbegeleider of de schoolmaatschappelijk werker. Collega's moeten op de hoogte zijn van het lesaanbod en docenten kunnen studenten wijzen op de Soa- Sense-sprekuren in de regio.

Implementatie

In samenwerking met Gezonde School en GGD'en heeft Rutgers (en SOA aids NL) in 2019 een implementatieplan opgesteld voor LLL Mbo entree. Jaarlijks, meestal rond de Week van de liefde worden alle GGD'en geïnformeerd over het belang van seksuele vorming en lesmateriaal bij preventie onbedoelde zwangerschap. GGD-en krijgen handvatten om scholen te ondersteunen bij lessen over deze onderwerpen en hoe dit onderwerp goed te borgen. Voor de Gezonde School Adviseurs (GSA's) is in 2021 hiertoe ook een e-learning ingericht die inmiddels door meer dan 100 GSA's is gevolgd.

Sinds 2019 wordt vanuit het Stimuleringsprogramma Relaties & Seksualiteit een extra impuls gegeven aan seksuele vorming in het onderwijs, waaronder het mbo. Scholen krijgen middelen voor docententrainingen of inzet van gastlessen en kunnen voor een aantal uur een Gezonde School Coördinator aanstellen.

In de eerste twee ronden (2019-2020) hebben 14 mbo-entree scholen dit lespakket gebruikt en hierop ondersteuning gekregen van een Gezonde School Adviseur. Sommigen hebben extra scholing gehad voor docenten of gastdocenten ingezet.

Via het Gezonde Schoolmenu 'Relaties en Seksualiteit' en via de Gezonde Schoolnieuwsbrieven worden mbo-scholen geïnformeerd over het lespakket en het stimuleringsprogramma.

In pr en landelijke campagnes als 'Week van de Liefde' wordt eveneens gewezen op het lesmateriaal.

Kosten

Personele kosten

De totale tijdsinvestering voor een docent voor alle lessen is ongeveer 7 uren plus 3 voorbereidingsuren. Docenten zijn vrij om meer tijd te besteden aan de lessen afhankelijk van de beschikbare tijd, het niveau en de samenstelling van de klas, de reacties van de klas en behoeften aan verdieping.

Materiële kosten

De docentenhandleiding, lesbrieven, werk- en informatiebladen en PowerPointpresentaties zijn gratis te downloaden op www.langlevedeliefde.nl. Hier zijn ook de bijbehorende filmpjes te vinden. Er zijn dus nauwelijks materiële kosten verbonden aan dit lespakket. Docenten moeten wel rekening houden met printkosten van werk- en informatiebladen.

De inrichting van de online omgeving van Langlevedeliefde.nl en de inbedding van het lesmateriaal met tips voor docenten, gaat ook gepaard met bepaalde kosten maar worden niet in rekening gebracht bij docenten en mbo scholen.

3. Onderbouwing

Probleem

Praktisch opgeleide jongeren lopen in een aantal opzichten meer risico dan theoretisch opgeleide jongeren op het gebied van seksualiteit en relaties, blijkt uit het landelijk representatieve onderzoek Seks onder je 25^e (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2017). Zo toont dit onderzoek onder meer aan dat praktisch opgeleide jongeren minder kennis hebben over seksualiteit, voortplanting en soa's. Ze hebben ook minder toegang tot informatie en proberen vragen over seks minder vaak te beantwoorden via vrienden of hulpverleners, boeken, tijdschriften of internet. Ze zoeken hun antwoorden eerder bij familie en op school, al waarderen praktisch opgeleide jongens de informatie van school lager dan theoretisch opgeleide jongens.

Ook lopen praktisch opgeleide jongeren meer kans op een onbedoelde zwangerschap dan theoretisch opgeleide jongeren. Er is geen eenduidige definitie voor het begrip 'onbedoelde zwangerschap' (RIVM, 2020). Een 'onbedoelde zwangerschap' wordt vaak overkoepelend gebruikt voor 'ongeplande' en 'ongewenste' zwangerschappen. Bij zowel onbedoelde als ongeplande als ongewenste zwangerschappen staat centraal dat er geen doordachte keuze voorafgaand aan de zwangerschap is gemaakt of dat risicogedrag (zoals ineffectieve/geen anticonceptie) resulteerde in een zwangerschap (RIVM, 2020). Elke onbedoelde zwangerschap is per definitie ongepland, maar kan gewenst of ongewenst zijn. Niet elke ongeplande zwangerschap is ook onbedoeld: wanneer iemand wel een latent verlangen heeft naar een kindje en zwanger wordt zonder dat dit gepland is, is dit een bedoelde, maar ongeplande zwangerschap (RIVM, 2020).

Uit Seks onder je 25^e blijkt ook dat praktisch opgeleide jongeren meer risico lopen op een *ongewenste* zwangerschap dan theoretisch opgeleide jongeren: 2,1% van de meiden en 1,6% van de praktisch jongens krijgt hiermee te maken, vergeleken met respectievelijk 0,8 en 0,9% van de theoretisch opgeleide jongeren. Ook hebben praktisch opgeleide jongeren meer kans op een *ongeplande* zwangerschap (de Graaf et al., 2017): 4,5% van de praktisch opgeleide meiden en 2,2% van de praktisch opgeleide jongens tegenover 1,1% van de theoretisch opgeleide meiden en 1,0% van de theoretisch opgeleiden jongens. Uit de recentere monitor onbedoelde (tiener)zwangerschappen van het RIVM (2021) blijkt dat 2,9% van de vrouwelijke (v)MBO studenten en 1,7% van de mannelijke (v)MBO studenten te maken heeft gehad met een ongeplande zwangerschap. Verder blijkt dat praktisch opgeleide jongeren relatief vaak geen anticonceptie gebruiken bij hun eerste keer geslachtsgemeenschap (De Graaf et al., 2017). Ook gebruiken deze jongeren minder consequent anticonceptie met hun laatste sekspartner of minder betrouwbare methoden (terugtrekken of periodieke onthouding). Ze hebben daarnaast een positiever beeld van zwangerschap dan theoretisch opgeleide jongeren. Kortom: praktisch opgeleide jongeren hebben vaker ervaring met een (ongeplande en/ of ongewenste) zwangerschap en hebben vaker onveilige seks dan theoretisch opgeleide jongeren.

De gevolgen van onbedoelde zwangerschap kunnen aanzienlijk zijn. Zo brengt onbedoelde zwangerschap op jonge leeftijd medische risico's met zich mee (Picavet, Tonnon & Van Berlo, 2014). Daarnaast hebben jonge meiden die onbedoeld zwanger worden meer kans op het ervaren van discriminatie/stigmatisatie, zowel na het ondergaan van abortus als na jong moeder te zijn geworden (Abajobir, Maravilla, Alati & Najman, 2016; Hall, Kusunoki, Gatny & Barber, 2015). Tienermoeders lopen een

verhoogd risico op psychosociale, financiële en andere problemen, zoals sociaal isolement, minder gelegenheid tot ontplooiing, schooluitval, depressie en armoede (Garssen & Harmsen, 2005; Louwerse, 2009; Keinemans, 2010; Picavet, Tonnon & Van Berlo, 2014; Yazdkhasti, Purreza, Pira, & Abdi, 2015). Voor 5,3% van de studenten van niveau 1 en 2 van het mbo die voortijdig met hun opleiding stoppen, is zwangerschap de belangrijkste reden (Allen & Meng, 2010). Uit de verkenning voor de ontwikkeling van deze interventie blijkt dat ook entreedocenten veel zwangerschappen onder studenten zien (Maas, 2018b).

Er zijn ook aanwijzingen dat kinderen die geboren worden na een ongeplande zwangerschap meer gedragsproblemen hebben dan kinderen waarbij de zwangerschap gepland was (Carson et al., 2013); hoewel dit verband sterk afnam wanneer er werd gecontroleerd voor de effecten van minder goede sociaal-maatschappelijke omstandigheden, bleef het wel een significant effect.

Oorzaken

Individuele factoren die de kans op **ongeplande/onbedoelde zwangerschap** vergroten:

- beperkte kennis over seksualiteit, het eigen lichaam, vruchtbaarheid, anticonceptie;
- incorrect/geen/inconsequent anticonceptiegebruik
- lage risico perceptie;
- negatieve attitude t.a.v. anticonceptie en condoomgebruik;
- positieve attitude t.a.v. zwangerschap;
- negatieve attitude t.a.v. abortus;
- communicatie met partner en/of vrienden over seks/relaties;
- lage eigen-effectiviteit en vaardigheden (weerbaarheid; assertiviteit);
- traditionele opvattingen over seksualiteit;
- lage interactie competentie;
- traditionele opvattingen t.a.v. genderrollen;
- laag zelfbeeld
- ervaringen met seksueel misbruik of seksueel geweld

(De Graaf et al., 2017; Goenee et al., 2014; Cense & Dalmijn, 2016; Brückner, Martin & Bearman, 2004, Wijsen & Van Lee, 2006; Kirby & Lepore, 2007; Ryan et al., 2007; Van Berlo, Wijsen & Vanwesenbeeck, 2005; O'Sullivan et al., 2010).

De volgende **omgevingsfactoren** hangen samen met de kans op een **onbedoelde zwangerschap**:

- kwetsbare leefomstandigheden zoals armoede, emotionele verwaarlozing of mishandeling
- weinig toekomstperspectief;
- tienermoeders in de directe omgeving: zoals in de vriendengroep of familie.
- afhankelijkheid van een partner, door bijvoorbeeld een leeftijdsverschil.

(Cense & Dalmijn, 2016; De Graaf et al., 2017)

Ook zijn er beschermende persoonlijke- en omgevingsfactoren die het risico op een tienerzwangerschap verlagen.

Op persoonlijk niveau zijn dit:

- voldoende kennis over seksualiteit.
- de vaardigheid om duidelijk en effectief over wensen en grenzen te kunnen communiceren
- een positieve attitude tegenover anticonceptie

(De Graaf et al., 2017; Cense & Dalmijn, 2016)

In de **omgeving** zijn dit de volgende factoren:

- (brede) relationele en seksuele voorlichting op school
- een stabiele en/of veilige thuissituatie
- meer communicatie over seks met de partner
- een warm opvoedingsklimaat thuis
- open klimaat over (tiener)seksualiteit
- goede toegang tot anticonceptiemiddelen en anticonceptiezorg
- brede relationele en seksuele voorlichting op school
- pragmatische, niet-moraliserende houding van ouders, leerkrachten en hulpverleners

(Bachrach et al., 2012; De Graaf et al., 2017; Goenee et al, 2014)

Individuele factoren die de kans op **onbeschermde seks** vergroten:

- weinig kennis over veilig vrijen;
- lage risico perceptie;
- verkeerde condoomgewoontes (bijvoorbeeld niet of verkeerd gebruik);
- veel vertrouwen in & aangenomen betrouwbaarheid van de partner;
- negatieve condoom-attitude;
- lage eigen-effectiviteit (waaronder interactie competentie)
- psychische problemen (o.a. depressieve klachten)

(Cense & Dalmijn, 2016; de Graaf et al., 2017; Fortenberry, Tu, Harezlak, Katz, & Orr, 2002; Garbers, Correa, Tobier, Blust, & Chiasson, 2010; Guzzo & Hayford, 2018; Hall, Moreau, Trussell & Barber, 2013; Lam, Mak, Lindsay, & Russell, 2004; Misovich, Fisher, & Fisher, 1997; O'Sullivan, 2010).

Omgevingsfactoren die de kans op beschermde seks/ (correct) anticonceptiegebruik vergroten:

- economische stabiliteit
- theoretische opleiding
- gevoel van verbondenheid met de gemeenschap
- goede gezondheidszorg (verzekerde zorg, toegang tot zorg en gezondheidsvaardigheden)
- brede en complete seksuele en relationele vorming

(Bhochhibhoya, 2022)

Aan te pakken factoren

Lang Leve de Liefde - mbo entree richt zich op de veranderbare individuele determinanten: kennis, risicoperceptie, attitude/sociale norm en vaardigheden.

Bijbehorende subdoelen, zie ook Tabel 1 onder "verantwoording" zijn:

- kennis: 1a t/m 1e, 5a t/m 5d
- attitude/sociale norm: 2a t/m 2e
- risicoperceptie: 3a t/m 3c
- vaardigheden: 1f, 1g, 4a t/m 4c

Verantwoording

Lang Leve de Liefde - mbo entree is planmatig ontwikkeld volgens de methodiek van 'intervention mapping' (Eldredge et al., 2016), waarbij gebruik gemaakt is van recente inzichten en onderzoeken naar achtergronden en determinanten van (onbedoelde) tienerzwangerschap. Ook zijn de doelgroepen (mbo entree studenten en docenten) bij de ontwikkeling van het programma betrokken. Bij het selecteren van de werkvormen is

rekening gehouden met de kenmerken van de mbo entree studenten: deze groep is divers, wat betreft culturele en religieuze achtergrond maar ook wat betreft seksuele ervaring en leeftijd. Voor docenten zijn er tips te vinden op langlevedeliefde.nl over het omgaan met verschillen in de klas. De opdrachten zijn geschikt voor praktisch opgeleide jongeren, die minder taalvaardig zijn, sterk visueel ingesteld zijn en een korte spanningsboog hebben. Er is veel interactie en de voorbeelden sluiten aan op de belevingswereld van de mbo entree-studenten.

Bij het ontwikkelen van de interventie zijn de belangrijkste determinanten vastgesteld die beïnvloed moeten worden om de subdoelen van de interventie te bereiken. Het vergroten van kennis is een belangrijke voorwaarde voor verandering in andere determinanten, maar kennis vergoten alleen is onvoldoende om gedragsverandering te realiseren (Eldredge et al., 2016). Daarom zetten we – naast het vergroten van kennis - ook in op het veranderen van de determinanten: risicoperceptie, attitude/sociale norm en vaardigheden.

De werkvormen van de interventie zijn gebaseerd op methoden waarvan wetenschappelijk is aangetoond dat ze geschikt zijn om deze determinanten te beïnvloeden (Eldredge et al., 2016). Tabel 1 laat zien welke effectieve verandermethoden worden ingezet in verschillende oefeningen om de vier determinanten (kennis, attitude/sociale norm, risicoperceptie en vaardigheden) met bijbehorende subdoelen aan te pakken.

Tabel 1. Werkvorm en methode per aan te pakken factor en bijbehorend subdoel.*

Factor	Subdoelen	Methode	Werkvorm/oefening
Kennis	<ul style="list-style-type: none"> • Gezonde relaties (1a) • Lichaam en voortplanting (1b) • Kenmerken van zwangerschap (1b) • Veilige seks (1c) • Anticonceptiemiddelen en – gebruik (1d en 1e) • weten wat ze kunnen doen bij twijfel of problemen binnen een relatie (5a) • weten wat ze moeten doen als er iets is misgegaan met veilig vrijen en/ of het gebruik van anticonceptie (5b) • weten waar ze terecht kunnen voor advies, hulp en ondersteuning als ze vragen of problemen hebben in het kader van anticonceptie of (onbedoelde) zwangerschap (5c) 	Discussie	Bespreken kenmerken (fijne relaties (1.1) Groepsgebesprek over (verwachtingen binnen) relaties (1.2) Discussie over verwachtingen binnen een relatie (stellingen) (1.2) Gesprekskaartjes onveilige relatie (1.3) Zwangerschap herkennen (2.2) Schema (on)veilige seks (3.1) Anticonceptiekoffer (4.2) Onbedoeld zwanger: wat nu? (6.1)
		Overtuigende communicatie	Zwangerschap herkennen (2.2) Snel in actie komen na onveilige seks (6.1) Onbedoeld zwanger: wat kies je? (6.2)
		Individualization (persoonlijke vragen)	Quiz over geslachtsorganen en vruchtbaarheid (2.1) Anticonceptiekoffer (4.2) Onbedoeld zwanger: wat kies je? (6.2)

	<ul style="list-style-type: none"> weten welke keuzeopties er zijn na een onbedoelde zwangerschap (5d) 		
Attitude/sociale norm	<ul style="list-style-type: none"> Wensen en grenzen aangeven (2a) (correct) anticonceptiegebruik (2b) Gedeelde m/v verantwoordelijkheid in preventie onbedoelde zwangerschap (2c) Gezinsplanning en kindwens (2d) Verantwoordelijkheid van ouders bij opvoeding en verzorging kinderen (2e) 	<p>Argumenten</p> <p>Geanticipeerde spijt</p> <p>Herhaalde blootstelling</p> <p>Culturele gelijkens (kenmerken van de doelgroep terug laten komen)</p> <p>Reflectie</p> <p>Discussie</p>	<p>Redenen voor anticonceptiegebruik (4.1)</p> <p>Gezinsplanning (5.1)</p> <p>Voordelen/nadelen jong ouderschap (5.3)</p> <p>Onbedoeld zwanger: wat kies je? (6.2)</p> <p>Nu een kind? (5.2)</p> <p>Voordelen/nadelen jong ouderschap (5.3)</p> <p>Onbedoeld zwanger: wat kies je? (6.2)</p> <p>Door het hele programma heen wordt door de docent de belangrijkste boodschappen, namelijk alle subdoelen onder attitude, van het programma benadrukt (bijv. dat je in een relatie voor jezelf mag opkomen)</p> <p>Filmpjes met scenario's (3.2; 4.3; 5.3; 6.1)</p> <p>Scenario's doorspreken (6.2)</p> <p>Reflecteren op (fijne) relaties (1.1)</p> <p>Nadenken over verwachtingen binnen een relatie (1.2)</p> <p>Schema (on)veilige seks (3.1)</p> <p>Filmpjes met scenario's (3.2; 4.3; 5.3; 6.1)</p> <p>Scenario's doorspreken (6.2)</p> <p>Redenen voor anticonceptiegebruik (4.1)</p> <p>Anticonceptiekoffer (4.2)</p> <p>Gezinsplanning (5.1)</p> <p>Nu een kind? (5.2)</p> <p>Voordelen/nadelen jong ouderschap (5.3)</p> <p>Onbedoeld zwanger: wat nu? (6.1)</p> <p>Onbedoeld zwanger: wat kies je? (6.2)</p>

			<p>Bespreken kenmerken (fijne) relaties (1.1)</p> <p>Discussie over verwachtingen binnen een relatie (stellingen) (1.2)</p> <p>Schema (on)veilige seks (3.1)</p> <p>Filmpjes met scenario's (3.2; 4.3; 5.3; 6.1)</p> <p>Redenen voor anticonceptiegebruik (4.1)</p> <p>Onbedoeld zwanger: wat nu? (6.1)</p> <p>Onbedoeld zwanger: wat kies je? (6.2)</p>
Risico perceptie	<ul style="list-style-type: none"> • Realistische inschatting kind krijgen (3a en 3b) • Risico-inschatting onbedoelde zwangerschap bij onveilige seks en/of incorrect anticonceptiegebruik (3c) 	<p>Reflectie</p> <p>Bewustzijn verhogen</p> <p>Scenario-based risk information</p>	<p>Schema (on)veilige seks (3.1)</p> <p>Redenen voor anticonceptiegebruik (4.1)</p> <p>Gezinsplanning (5.1)</p> <p>Nu een kind? (5.2)</p> <p>Voordelen/nadelen jong ouderschap (5.3)</p> <p>Onbedoeld zwanger: wat nu? (6.1)</p> <p>Zwangerschap herkennen (2.2)</p> <p>Schema (on)veilige seks (3.1)</p> <p>Anticonceptiekoffer (4.2)</p> <p>Filmpjes met scenario's (3.2; 4.3; 5.3; 6.1)</p> <p>Scenario's doorspreken (6.2)</p>
Vaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> • Herkennen signalen dat een vrouw zwanger is (1f) • Communiceren over anticonceptie (4a) • Aangeven dat ze alleen seks willen als het veilig is en iedereen het wil (4b) • Pareren van veelgehoorde smoezen om onveilig te vrijen (4c) • Na kunnen gaan of hun relatie fijn en respectvol is (1g) 	<p>Verbale overtuigingskracht</p> <p>Guided Practice & Feedback</p> <p>Planning coping responses (deelnemers benoemen zelf barrières en hoe daarmee om te gaan)</p>	<p>Docent benadrukt dat een relatie fijn en veilig moet zijn (1.1)</p> <p>Filmpjes met scenario's (3.2; 4.3; 5.3; 6.1)</p> <p>Gesprekskaartjes onveilige relatie (1.3)</p> <p>Filmpjes met scenario's (3.2; 4.3; 5.3; 6.1)</p> <p>Omgaan met smoezen (3.3)</p> <p>Anticonceptiekoffer – mogelijke barrières bij aanschaf van anticonceptie (4.2)</p> <p>Scenario's doorspreken (6.2)</p>
<p>*Verschillende basismethodes worden door het hele programma toegepast en komen zo vaak terug dat deze niet expliciet in de Tabel genoemd worden.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Actief leren, namelijk (inter)actief met de stof aan de slag gaan (bijvoorbeeld een quiz) - Elaboration, waarbij de student gestimuleerd wordt om betekenis toe te voegen aan de informatie die verwerkt wordt (bijvoorbeeld door studenten zelf te laten nadenken over bepaalde stellingen en hen zo zelf inzichten te geven) 			

- Tailoring: delen van de les of onderwerp toespitsen op kenmerken van de studenten (denk aan: redeneren vanuit hun huidige leefsituatie)

De docent past tijdens de lessen ook een aantal verandermethoden toe (niet expliciet in de tabel):

- Modeling (het goede voorbeeld geven of laten geven door iemand), bijvoorbeeld door zelf een open en respectvolle houding te hebben en eigen grenzen te respecteren (bijv. ervoor kiezen om persoonlijke informatie niet met studenten te delen).
- Reinforcement: complimenten geven wanneer gewenst gedrag wordt getoond door studenten
- Argumenten aandragen: bijvoorbeeld over het belang van veilige seks
- Herhaalde blootstelling: aan verschillende boodschappen, zoals dat een relatie fijn hoort te zijn, als je niet zwanger wilt raken bescherming belangrijk is, dat je niet over je grenzen hoeft te gaan.

4. Onderzoek

Onderzoek naar de uitvoering

- a) Van Gameren, B. & Vermeulen, M. (2019). Procesevaluatie Lang Leve de Liefde voor mbo-entreeopleidingen. Utrecht, Rutgers.
- b) In de procesevaluatie van 2019 zijn 3 methoden samengevoegd om de uitvoerbaarheid en waardering van Lang Leve de Liefde - mbo entree te onderzoeken:
- alle afzonderlijke 5 lessen uit het lespakket zijn met docenten van 3 scholen na uitvoering geëvalueerd aan de hand van een semigestructureerde vragenlijst.
 - op de 3 scholen zijn 5 verschillende lessen met behulp van een observatieschema geobserveerd.
 - in 5 focusgroepen zijn deze lessen met in totaal 28 studenten volgens een topiclist nabesproken.

c) **Waardering en ervaring**

De studenten en docenten zijn zeer tevreden over de inhoud en de vormgeving van het lespakket. Ze beschouwen het pakket als zeer relevant en goed aansluitend bij de leeftijd en belevingswereld van entreestudenten. Zo kunnen zij zich identificeren met de rolmodellen in de filmpjes en andere werkvormen. Naast "leuk", "eye openers" en "interessant" vinden de studenten de lessen ook heel belangrijk voor hun leven en helpend bij het maken van keuzes. Ze waarderen de lessen gemiddeld met een 8,7. Een studente geeft na afloop van de les over '(Uitstel) kinderwens' aan:

"We hebben veel dingen gehoord die nieuw zijn. We hebben bijvoorbeeld geleerd over de omgang met een kind en wat je moet doen als je een kind hebt. Dit neem ik mee. Je leert namelijk ook jezelf kennen tijdens deze lessen en dat is ook heel belangrijk."

Uitvoering en bereik

Het wordt zeer gewaardeerd dat het pakket veel uiteenlopende (alternatieve) werkvormen aanbiedt. Op deze manier kunnen de docenten tegemoetkomen aan de diversiteit in hun klassen, zowel qua leeftijden en etnische achtergronden als qua seksuele ervaringen en niet in de laatste plaats qua taalvaardigheden. Door te kunnen variëren in werkvormen worden alle studenten in een klas bereikt. De docenten blijken in enkele gevallen van het lesprogramma af te wijken, omdat een bepaalde opdracht meer tijd kost. Hierdoor krijgen andere lesonderdelen minder aandacht.

Succes- en faalfactoren

De docenten benoemen dat het best spannend kan zijn om seksualiteitsthema's te behandelen, maar zij voelen zich goed toegerust met de handleiding, materialen, website en filmpjes met ervaringen van andere docenten.

De interactie in de lessen wordt zeer gewaardeerd, zoals bij de filmpjes met keuzemogelijkheden.

Uit de interviews en observaties blijkt dat de kwaliteit van een docent cruciaal blijft om:

- een veilige sfeer te creëren.
- studenten uit te nodigen van gedachten te wisselen ook als zij ergens (nog) geen ervaring mee hebben.
- hen ook de vrijheid te bieden iets niet te delen.

Docenten geven in de procesevaluaties aan dat ze over deze vaardigheden beschikken maar hebben soms nog wat extra tips nodig om de veiligheid te waarborgen voor studenten. Studenten gaven aan soms liever in kleine groepjes te willen werken in

plaats van alles klassikaal te bespreken. Ze willen dat er soms uitgebreider stil wordt gestaan bij een vraag of (heftige) ervaring, en willen meer interactie. Ook zijn er soms vragen over de betekenis van anticonceptie, abortus en adoptie.

Uitvoerbaarheid, randvoorwaarden en omgevingsvariabelen

Om de lessen goed vorm te geven, komen de volgende aandachtspunten uit de evaluatie naar voren:

- reserveer meer tijd als het nodig is om een thema of begrip uitvoeriger aan de orde te stellen.
- werk met groepen van maximaal 15 studenten.
- probeer zoveel mogelijk alle studenten te betrekken, ongeacht ieders taalvaardigheid, ervaringen of culturele achtergrond.
- maak gebruik van een lokaal waar de studenten zich al op hun gemak voelen.
- houd rekening met religieuze kalenders, omdat bijvoorbeeld tijdens de ramadan niet gesproken en gelezen mag worden over seks.

Wensen

Naast enkele gedetailleerde tips voor afzonderlijke onderdelen geven de respondenten aan dat onderstaande punten sterk in het lesprogramma worden gewaardeerd, maar wellicht nog verder aangevuld kunnen worden:

- interactie in de opdrachten.
- opdrachten in kleinere groepen of duo's.
- materiaal om aan de studenten mee te kunnen geven.

In een herziening van het lespakket zal in elk geval aandacht zijn voor opdrachten in kleine groepen, extra verwerkingsmateriaal en hoe betrokkenheid van jongens of bepaalde groepen bij de lessen te vergroten..

5. Samenvatting Werkzame elementen

Inhoudelijke elementen

- De werkvormen zijn gebaseerd op bewezen effectieve methoden om de veranderbare determinanten voor preventie van onbedoelde zwangerschap te beïnvloeden.
De studenten:
 - krijgen kennis over seksualiteit, relaties, anticonceptie, kindwens, jong ouderschap en onbedoelde zwangerschap en hulpmogelijkheden door (inter-)actief leren, discussie, overtuigende communicatie en het stellen van individuele vragen. Ze delen hun eigen kennis en ervaring en docenten vullen deze aan met correcte extra informatie.
 - ontwikkelen een positieve attitude rond eigen regie over kindwens en gebruik van anticonceptie, door discussie over voor- en nadelen van zwangerschap en jong ouderschap, ze leren na te denken over verschillende anticonceptie methoden en belang van goed gebruik, ze leren reflecteren en discussiëren en nemen zelf standpunten in ten aanzien van bescherming tegen een zwangerschap, anticonceptiegebruik en het uitdragen van een zwangerschap of een zwangerschapsafbreking. Er is veel herhaling van positieve kernboodschappen door de docent en er zijn voldoende identificatie mogelijkheden (in de materialen lijken de jongeren op de studenten). Jongeren leren zelf een geïnformeerde en bewuste keuze te maken en zelf een standpunt in te nemen.
 - kunnen realistisch inschatten wat het betekent om op jonge leeftijd een kind te krijgen en inschatten hoeveel risico ze lopen op een soa en/of onbedoelde zwangerschap na onveilige seks door reflectie, bewustzijn verhoging en het aanbieden van scenario-based risk information. Hierdoor leren ze zelf in te schatten wat ze zouden doen en verkennen ze verschillende handelingsopties.
 - leren vaardigheden aan door situaties te oefenen, communicatie uit te proberen en hierop feedback van de docent te krijgen. Ze leren zelf om te gaan met lastige situaties of barrières uit hun dagelijks leven en krijgen tips en alternatieven aangereikt.
- De filmpjes, werkvormen en afwisseling in type opdrachten zijn aansprekend en sluiten aan bij de belevingswereld, leeftijd en aandachtspanne van de doelgroep.

Praktische elementen

- De tijdsinvestering past binnen de mogelijkheden van het entreecurriculum.
- De tijdsinvestering sluit aan bij de wensen van entreedocenten.
- Binnen de setting van een entreeklas bestaat een veilige sfeer om de thema's te bespreken.
- De aanpak is zelfstandig door docenten uitvoerbaar en aan te passen naar de behoeften en mogelijkheden van een klas.
- Het lespakket en de handleiding biedt een overzichtelijk en compleet geheel waardoor de docenten niet zelf presentaties hoeven te maken of op zoek hoeven te gaan naar informatie ter voorbereiding (hapklare brokken met weinig voorbereidingstijd)

- De digitale omgeving op www.langlevedeliefde.nl (onderdeel 'Entreeopleidingen') biedt goede ondersteuning voor docenten.
- Op www.seksuelevorming.nl voor mbo staan veel nuttige tips en handvatten voor het geven van lessen over deze onderwerpen.

6. Aangehaalde literatuur

- Abajobir, A. A., Maravilla, J. C., Alati, R., & Najman, J. M. (2016). A systematic review and meta-analysis of the association between unintended pregnancy and perinatal depression. *Journal of Affective Disorders, 192*, 56-63.
- Allen, J., & Meng, C. (2010). *Vroegtijdige schoolverlaters: Aanleiding en gevolgen*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Bhochhibhoya, S. (2022). An exploration of social determinants of health in relation to contraceptive use among young adults. [Doctoral dissertation, University of Oklahoma]. Shareok.org
- Brückner, H., Martin, A. & Bearman, P.S. (2004). Ambivalence and pregnancy: adolescents' attitudes, contraceptive use and pregnancy. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health, 36*, 248- 257.
- Cense, M. & Dalmijn, E. (2016). *In één klap volwassen. Over tienerzwangerschap*. Utrecht: Rutgers.
- Eldredge, L. K. B., Markham, C. M., Ruiters, R. A., Fernández, M. E., Kok, G., & Parcel, G. S. (2016). *Planning health promotion programs: An intervention mapping approach*. John Wiley & Sons.
- Garbers, S., Correa, N., Tobier, N., Blust, S., & Chiasson, M. A. (2010). Association between symptoms of depression and contraceptive method choices among low-income women at urban reproductive health centers. *Maternal and Child Health Journal, 14*(1), 102-109.
- Garssen, J., & Harmsen, C. (2005). *Tienermoeders vaak langdurig alleenstaand*. Binnengehaald 12 maart 2019 van [https://www.cbs.nl/nl-nl-nieuws/2005/38/tienermoeders-vaak-langdurig-alleenstaand](https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2005/38/tienermoeders-vaak-langdurig-alleenstaand).
- Goenee, M., Zenderen, van K. & Santen, van L. (2014). Programmeringsstudie Preventie Tienerzwangerschappen & Abortus. Utrecht: Rutgers WPF.
- Graaf, H. de, Borne, M. van den, Nikkelen, S., Twisk, D. & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Delft: Eburon.
- Guzzo, K. B., & Hayford, S. R. (2018). Adolescent reproductive and contraceptive knowledge and attitudes and adult contraceptive behavior. *Maternal and Child Health Journal, 22*(1), 32-40.
- Hall, K. S., Moreau, C., Trussell, J., & Barber, J. (2013). Young women's consistency of contraceptive use—does depression or stress matter?. *Contraception, 88*(5), 641-649.
- Hall, K. S., Kusunoki, Y., Gatny, H., & Barber, J. (2015). Social discrimination, stress, and risk of unintended pregnancy among young women. *Journal of Adolescent Health, 56*(3), 330-337.
- Keinemans, S. (2010). *Eervol jong moederschap: Een studie naar de leefwereld van adolescente moeders*. Delft: Eburon.

Kirby, D. & Lepore, G. (2007). *Sexual risk and protective factors: Factors affecting teen sexual behavior, pregnancy, childbearing and sexually transmitted disease: Which are important? Which can you change?* Washington, D.C.: The National Campaign to Prevent Teen and Unplanned Pregnancy.

Kuyper, L., Wit, J. de, Adam, P., Woertman, L. & Berlo, W. van (2009). *Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Rutgers Nisso Groep.

Louwerse, P. (2009). *Niet gepland, toch gewenst*. Rotterdam: Me & Society.

Maas, A. (2018a). *Lang Leve de Liefde MBO: Voorstel voor aanpassing module 'Preventie van tienerzwangerschappen' voor het MBO entree*. Utrecht/ Amsterdam: Rutgers/ Soa Aids Nederland.

Maas, A. (2018b). *Verkenning implementatie LLL mbo entree docenten IPOT fase 5*. Utrecht: Rutgers.

O'Sullivan, L.F., Udell, W., Montrose, V., Antoniello, P., & Hoffman, S. (2010). *A cognitive analysis of college students' explanations for engaging in unprotected sexual intercourse*. Archives of Sexual Behavior. Advance online publication. doi:10.1007/s10508-009-9493-7.

Picavet, C., Tonnon, S. & Berlo, W. van (2014). *Adolescent pregnancy in the Netherlands*. In A.L. Cherry & M.E. Dillon (Eds.), *International Handbook of Adolescent Pregnancy: Medical, psychosocial and public health responses*. Washington, DC: Springer Publishers.

RIVM (2021). *Monitor onbedoelde (tiener)zwangerschappen 2021*. RIVM: Bilthoven.

Ryan, S., Franzetta, K., & Manlove, J. (2007). Knowledge, perceptions, and motivations for contraception: Influence on teens' contraceptive consistency. *Youth & Society*, 39, 182-208.

Sips, C. (2016). *Long Live Love at MBO schools. Experiences of teachers and MHS experts with the Long Live Love program, active at MBO schools in the Netherlands*. Internship Report, Soa Aids Nederland.

Van Berlo, W., Wijzen, C., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Gebrek aan regie: Een kwalitatief onderzoek naar de achtergronden van tienerzwangerschappen*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

Van Engen, N. & Christoffels, I. (2017, update in 2021). *Wat zijn kenmerken van de mbo-populatie en presteren deze studenten beter wanneer de onderwijsaanpak wordt afgestemd op die kenmerken?* Den Haag: Kennisrotonde, opgehaald op 20-6-2022 van <https://www.kennisrotonde.nl/vraag-en-antwoord/kenmerken-mbo-leerlingen>

Van Gameren, B. & Vermeulen, M. (2019). *Procesevaluatie Lang Leve de Liefde voor mbo-entreeopleidingen*. Utrecht: Rutgers.

Wijzen, C. & Lee, L. van (2006). *Kind van twee werelden: Een kwalitatief onderzoek naar de achtergronden van zwangerschappen bij allochtone tieners*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

Yazdkhasti, M., Pourreza, A., Pirak, A., & Abdi, F. (2015). Unintended pregnancy and its adverse social and economic consequences on health system: a narrative review article. *Iranian Journal of Public Health*, 44(1), 12.

7. Praktijkvoorbeeld

Een citaat van een student die de les 'Anticonceptiekeuze' heeft gevolgd, geeft een indruk van de situatie voor en na deze les (procesevaluatie):

"Het was interessant. Nu weet ik hoe alles werkt en wat nadelen en voordelen zijn. Als iemand er nu over praat, weet ik waar die persoon het over heeft. Ik wist wel wat alles was, maar nu heb ik meer duidelijkheid."

Een docent benoemt dat er mooie gesprekken ontstonden met meiden die heel jong kinderen zouden willen, maar gaandeweg de lessen bedachten dat ze wel eerst hun diploma wilden halen en werken.

Tenslotte verwoordt een andere docent:

"Ze hebben heel erg veel geleerd van alle lessen. De informatie die is blijven hangen, zullen ze zeker toepassen. Met name zullen ze de informatie toepassen bij het maken van hun eigen keuzes."

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Kenniscentrum Sport & Beweging, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

